

بررسی بازار فروش گیاهان دارویی در منطقه سارال کردستان جهت بهبود توسعه اقتصادی روستایان، به ویژه بانوان فعال در این عرصه

دکتر امیر رحیمی

استادیار گروه تولید و ژنتیک گیاهی دانشکده کشاورزی دانشگاه ارومیه

توران فتحی

کارشناس ارشد روان شناسی و مشاور امور بانوان شهرستان دیواندره استان کردستان

پوران فتحی

دانشجوی کارشناسی ارشد گروه تولید و ژنتیک گیاهی دانشگاه ارومیه pooranf1377@gmail.com

چکیده

با توجه به پتانسیل طبیعی استان کردستان در تولید گیاهان دارویی، می توان با آشنا کردن جوامع محلی با این گیاهان و خواص درمانی آنها، زمینه را جهت کسب و کار مربوط به گیاهان دارویی فراهم کرد. این امر می تواند کمک شایانی به کاهش مهاجرت ها از جوامع روستایی به شهری داشته باشد؛ چرا که به دلیل کاهش درآمد در روستاها و افزایش بیکاری فصلی این مهاجرت ها رو به افزایش است که مشکلات اجتماعی خاصی را نیز به همراه دارد. همچنین با توجه به اینکه این کار نیازمند سرمایه چندان نبوده و نسبت به سایر کارهای کشاورزی آسان تر است، زنان نیز می توانند به سادگی در ایجاد کسب و کار گیاهان دارویی سهیم باشند، چرا که با توجه به بررسی های انجام گرفته این عمل نه تنها موجب ظهور توانمندی های زنان در اجتماعات و کسب درآمد می شود، بلکه سبب اتکا به نفس آنان نیز می شود که نتایج آن از ابعاد مختلف در محیط خانواده نیز منعکس می شود. از آنجایی که جهت شروع هر امر تولیدی ابتدا باید بازار فروش آن بررسی شود، بنابراین سعی ما در این پژوهش بررسی بازار کار گیاهان دارویی در منطقه سارال بوده است؛ بدین روش که مصاحبه هایی با افراد متخصص در فروش گیاهان دارویی منطقه انجام گرفت و سپس بر طبق این مصاحبه ها گیاهان پرفروش، متوسط فروش، کم فروش و بدون فروش منطقه تعیین شد که این امر کمک شایانی برای تولیدکنندگان گیاهان دارویی منطقه محسوب می شود.

کلیدواژه ها: گیاهان دارویی، بانوان، اجتماع، بازار، اشتغال.

۱- مقدمه

در کشورهای در حال توسعه زنان در اجتماعات روستایی نقش حیاتی ایفا می‌کنند (۳). از آنجایی که توسعه هر کشوری در وهله اول بسته به توسعه بخش‌های روستایی است (۱۳)، بنابراین دستیابی به توسعه پایدار بدون توانمندسازی روستاییان امکان‌پذیر نیست (۳)؛ در واقع توانمندسازی افراد روستایی از عوامل توسعه کشور، به‌ویژه توسعه پایدار است (۹). توسعه فضای کسب‌وکار و گردشگری از عوامل مؤثر توسعه روستایی است، چراکه توسعه گردشگری با ایجاد فرصت‌های جدید اشتغال و درآمد می‌تواند نقش بسزایی در بهبود وضع اقتصادی و معیشتی روستا داشته باشد (۱۰). به گفته تودارو از دلایل اصلی اهمیت به توسعه کشاورزی و زندگی روستایی، ایجاد تعادل بین توسعه شهری و روستایی است (۱۳).

امروزه شاهد مهاجرت افراد روستانشین به مراکز شهر نیز هستیم که بنا به مدل هریس و تودارو، از دلایل آن دستیابی به شغل بهتر و درآمد بیشتر است (۹) که این خود از دیدگاه اقتصاد خرد، از عوامل ضد توسعه است؛ چراکه مشکلاتی از جمله: حاشیه‌نشینی، بروز برخی مسائل اجتماعی و رشد بیکاری شهری را به دنبال دارد، هرچند که با وجود بیکاری مهاجرت به شهرها منطقی به نظر می‌رسد. بر اساس نظریه لوئیس، مهاجرت از روستا به شهر تا زمانی که دستمزد در روستا به دلیل نیروی بیکار کم باشد، ادامه می‌یابد (۹). برخی روستاها به دلیل مهاجرت مردان، بافت زنانه پیدا کرده، چرا که با وجود درآمدهای کم، بیکاری فصلی و کوچک بودن زمین‌های کشاورزی، مردان بالاجبار به شهرها مهاجرت می‌کنند (۶). با این وجود، برای توسعه روستایی، توانمندسازی زنان اهمیت فراوانی دارد. در چنین روستاهایی زنان عامل کلیدی در تولیدات اقتصادی و معیشتی روستا هستند (۶).

از اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی در دستور کار سازمان‌های توسعه‌ای چه در سطح ملی و چه بین‌المللی موضوع مشارکت زنان مطرح شده است و نسبت به جایگاه زنان و فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی آنان تلاش کردند؛ این در حالی است که این موضوع در باره زنان روستایی از اهمیت بیشتری برخوردار است، چرا که زنان روستایی اکثر کشورها تجربه تبعیض و محرومیت را داشته‌اند و در واقع بی‌توجهی به این گروه، هدر رفتن منابع انسانی به‌شمار می‌رود (۲). با توجه به پژوهش‌های انجام گرفته می‌توان گفت بین سن و توانمندی زنان روستایی ارتباطی وجود ندارد، اما عواملی چون تحصیلات، مهارت‌های فنی و تجربه به‌صورت معناداری بر اشتغال تاثیرگذار بوده است. از اهداف توسعه می‌توان به ارتقای کیفیت زندگی، تأمین نیازهای اساسی، تلاش در جهت رفع اختلافات طبقاتی در جوامع، رشد آگاهی عمومی، اعتماد به نفس، حفظ امنیت و آزادی اشاره کرد (۳).

طبق مطالعات انجام‌گرفته نرخ مشارکت زنان با مردان در طی دهه‌های ۹۰-۸۰ در بازار کار غیرکشاورزی به نصف رسید، اما در بازار کار کشاورزی زنان هم‌اندازه مردان و در برخی موارد حتی بیشتر از آنان حضور داشته‌اند (۹). کارآفرینی زنان نشان‌دهنده جوامع توسعه‌یافته است؛ وجود فاصله و شکاف بین منابع و امکانات و همچنین نیازهای متنوع جامعه، لازمه ایجاد کارآفرینی است (۹). باید زمینه‌های افزایش درآمد از طریق به‌کارگیری بهترین ترکیب ممکن از نهاده‌های تولیدی ایجاد گردد که زنان در این مورد دارای نقش مثبت هستند (۱). در طی پژوهشی که به بررسی نقش زنان در حوزه کشاورزی پرداخته بود نتیجه گرفته شد که ۴۳ درصد

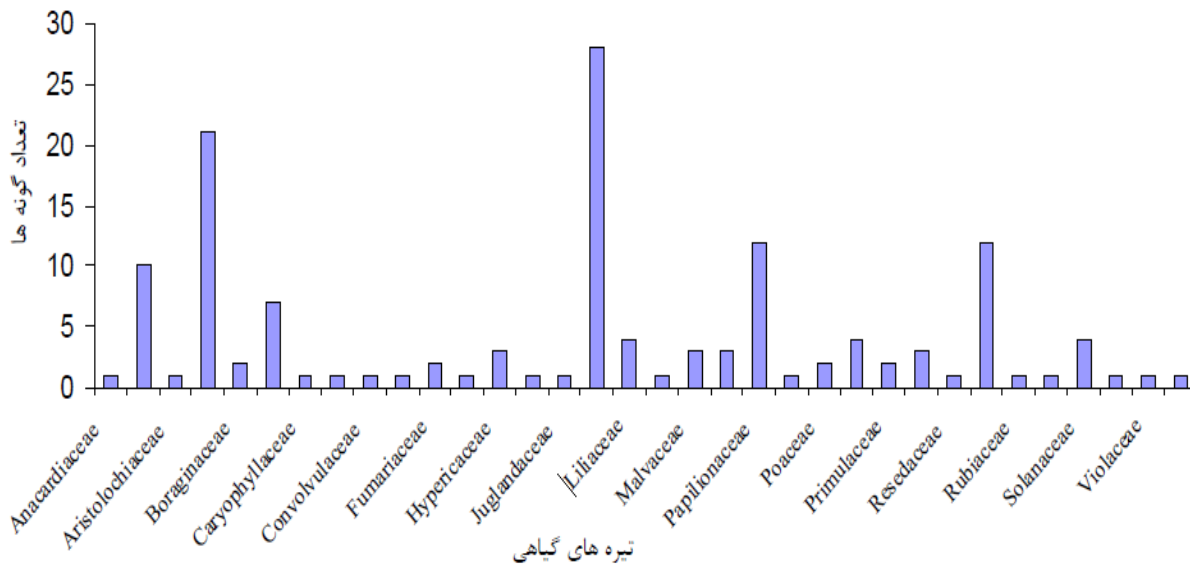
نیروی کار کشاورزی کشور هند را زنان شامل می‌شوند که در تولید مواد غذایی و مشارکت در بازار کار نیز نقش اساسی دارند (۶). در ایران نیز گروه‌هایی متشکل از بانوان ایجاد شده که از اهداف آنان حفظ محیط زیست در کنار تولید درآمد است، از جمله کارهایی که تا به حال این گروه‌ها انجام داده‌اند تولید محصولات و فروش آن‌ها و همچنین جمع‌آوری برخی گیاهان دارویی منطقه است (۶).

کشور ایران دارای تنوع اقلیمی زیادی است که همین امر سبب فراهمی شرایط مساعد به لحاظ بهره‌مندی از یک اکولوژیک خاص است (۱۲). گیاهان دارویی درصد قابل توجهی از گونه‌های گیاهی ایران را تشکیل می‌دهند، اما متأسفانه این ثروت ملی در محاسبات اقتصادی و زیست محیطی کشور تاکنون جایگاه خود را نداشته است، در حالی که در کشورهایی که توان بالقوه ایران را ندارند، سرمایه‌گذاری کلان در این زمینه انجام می‌گیرد. مراتع کشور را نمی‌توان فقط برای تولید علوفه مورد بهره‌برداری قرار داد، بلکه می‌توان جهت توسعه کشت گیاهان دارویی نیز از آن بهره برد که علاوه بر حفظ آب و خاک و پوشش گیاهی می‌تواند نقش ویژه‌ای در اقتصادی کردن مراتع کشور داشته باشد (۸). کسب‌وکارهای تولید گیاهان دارویی از اهمیت فراوانی برخوردار است. قبل از اقدام به کشت گیاهان دارویی حتماً باید بازار کار آن را شناسایی کرد. امروزه با توجه ویژه بازارهای داخلی و خارجی به گیاهان، ایجاد کسب‌وکارها در این زمینه دارای توجیه اقتصادی است، چراکه هم امکان و هم شرایط راه‌اندازی چنین کسب‌وکارهایی وجود دارد و هم در راستای بهره‌برداری چند منظوره از مراتع، می‌توان چنین کسب‌وکارهایی راه‌اندازی کرد (۸).

یافته‌های بیشتر پژوهش‌های انجام گرفته در این مورد حاکی از آن است که اقشار کم‌درآمد وابستگی زیادی به استفاده خوراکی و دارویی از گیاهان طبیعت پیرامون خود دارند و همین امر سبب استقبال آنان از تولید گیاهان دارویی است. از نظر فرهنگی و معنوی، روش سنتی استفاده از گیاهان دارویی بیشتر مورد اعتماد است، بنابراین مردم به راحتی آن را می‌پذیرند و به تولید و فرآوری آن روی می‌آورند (۸).

۲- مواد و روش‌ها

منطقه سارال در استان کردستان و در شمال غرب شهر سنندج، در حوزه قزل اوزن با وسعتی حدود ۱۰۰۰ کیلومتر مربع در موقعیت جغرافیایی ۴۲° ۳۵' تا ۵۴' ۳۵° عرض شمالی و ۳۶' ۴۶° تا ۰۰' ۴۷° عرض شرقی واقع شده است. اقلیم این منطقه، مدیترانه‌ای و متوسط کل حداکثر دما ۱۸° و حداقل ۴° با متوسط بارندگی ۶۰mm است. تمامی این اطلاعات حاکی از آن است که منطقه مورد مطالعه پتانسیل فراوانی دارد که می‌توان در جهت رشد اقتصادی از آن بهره جست. بر اساس پژوهش‌های انجام گرفته، در این منطقه ۱۳۹ گونه گیاهی دارویی و معطر شناخته شده که بیشترین آن‌ها به ترتیب متعلق به تیره نعناع (Lamiaceae)، کاسنی (Asteraceae)، گل سرخ (Rosaceae)، و بقولات (Papilionaceae) است (۴)، که هر کدام طرفداران خاص خود را دارند.

از پرمصرفترین گیاهان دارویی در استان کردستان می‌توان: جنس‌های بابونه (*Anthemis*)، بنفشه (*Viola*)، شیرین بیان (*Glycyrrhiza*)، آویشن (*Thymus*)، گون (*Astragalus*)، گل سرخ (*Rosa*)، بومادران (*Achilla*)، گل ختمی (*Alceer*)، را نام برد (۵) که هر کدام از خواص دارویی خاصی برخوردار است. اندام‌های متفاوت یک گیاه خواص درمانی متفاوت دارند (۴). برای مثال در پونه به شرح زیر است:

در استان همدان نیز ۷۰ گونه گیاهی که در کلاس گیاهان دارویی قرار می‌گیرند، شناخته شده است که در جذب گردشگران نقش بسزایی دارد (۱۱). در منطقه چشمه انجیر شیراز نیز ۵۲ گونه گیاهان دارویی شناخته شده که این منطقه را جزو گردشگاه‌های طبیعی کرده است (۵). از آنجایی که قبل از شروع کارهای تولیدی ابتدا باید بازار مصرف آن شناسایی شود، بنابر این در طی این مطالعه، در منطقه سارال و بازارهای فروش گیاهان دارویی که در آن‌ها گیاهان دارویی جمع‌آوری شده از منطقه سارال به فروش می‌رسد با فروشندگان و افراد متخصص در فروش و جمع‌آوری گیاهان دارویی مصاحباتی به صورت آزاد انجام گرفت که در طی آن گیاهان

جمع‌آوری شده با توجه به میزان فروش، در یکی از ۴ گروه، پرفروش، متوسط فروش، کم فروش یا بدون فروش قرار گرفتند که نتایج در مورد برخی از آن‌ها به شرح زیر است:

میزان فروش	نام فارسی گیاه
پرفروش	به صورت تازه (کنگر، کرفس کوهی، قازیغی، پیاز زاگرسی، بابونه، ریواس) گل سرخ، ختمی، کنیرا، سقز تلخ، بنفشه، گل گاوزبان، سنجد، گردو، موسیر؛
متوسط فروش	سیر، شنگ، آویشن، گزنه، خار مریم، مریم گلی، شاه تره، چای کوهی، پونه، نعناع، خاکشیر؛
کم فروش	بلوط، یونجه؛
بدون فروش	با توجه به مصاحبات هیچ کدام از گیاهان دارویی متعارف این منطقه، در این بخش قرار نگرفت.

یونجه از گیاهان دارویی پرمصرف است، اما طبق مصاحبات در گیاهان دارویی کم فروش قرار گرفت، چرا که در منطقه سارال مزارع یونجه زیادی قرار دارد که جهت تهیه علوفه مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد، بنابراین این گیاه به دلیل روستانشین بودن این منطقه به راحتی در دسترس مردم قرار گرفته و تقاضا برای آن در بازارهای فروش گیاهان دارویی کم است. از آنجایی که در منطقه مورد مطالعه امور فرآوری گیاهان دارویی انجام نمی‌گیرد، گیاهانی که به آن‌ها اشاره شده یا به صورت تازه یا به صورت خشک شده هستند این در حالی است که برای گیاهان دارویی فرآوری شده از جمله: عرقیات، پودر، دم کرده و جوشانده، روغن، اسانس و عصاره نیز طرفداران خاص خود را در منطقه دارد.

۳- نتیجه گیری

با توجه به جایگاه زنان در جامعه، زنان، به ویژه زنان روستایی، نیازمند شرکت در اجتماعات هستند و ایجاد کسب و کارهای روستایی از عوامل مؤثر در این امر است که می‌تواند در بهبود جایگاه زنان، افزایش اتکا به نفس و کسب درآمد نقش بسزایی داشته باشد. طبق پژوهش‌های انجام گرفته در منطقه سارال کردستان، ثابت شده که این منطقه پتانسیل تولیدی فراوانی در تولید گیاهان دارویی دارد و بدین وسیله می‌توان کسب و کارهای مربوط به گیاهان دارویی را در دستور کار سازمان‌های کارآفرینی در روستا قرار داد. از آنجایی که راه‌اندازی این گونه کسب و کارها نیازمند سرمایه چندان نیست و از طرفی روستاییان در زمینه کارهای مربوط به زراعت توانایی و تجربه کافی را دارند و هم اینکه می‌توان به عنوان یک جاذبه گردشگری جهت جذب گردشگران به روستاها بدان نگرست

که خود سبب بهبود اقتصاد روستا می‌گردد، کسب‌وکار مناسبی به نظر می‌آید، همچنین جهت توسعه چنین کسب‌وکاری می‌توان آن را به صورت مرکزهای تولید بذر و نشا و خدمات قبل کاشت و همچنین خدماتی چون خشک کردن، پودر کردن، اسانس‌گیری، روغن‌گیری، تولید عرقیات بسته‌بندی و تولید دمنوش‌ها و دم‌کرده‌های مختلف بر طبق ذائقه مردم منطقه انجام گیرد. از آنجایی که مصرف گیاهان دارویی در این منطقه مرسوم بوده و طبق تحقیق انجام گرفته، هیچ کدام از گیاهان دارویی شناخته شده در منطقه در گروه گیاهان بدون فروش قرار نگرفت، بنابراین به تولید گیاهان دارویی مرسوم در منطقه به عنوان عاملی جهت بهبود اقتصاد جوامع روستایی منطقه و رفع مشکلاتی که ناشی از مسائل اقتصادی است، نگرست؛ همچنین گیاهانی را که در زمره گیاهان متوسط فروش و کم‌فروش قرار گرفتند، می‌توان با فرآوری آن‌ها میزان تقاضا برای این گونه گیاهان را نیز افزایش داد.

سپاسگزاری

تشکر و سپاس از تمامی متخصصان بازار گیاهان دارویی منطقه سارال، به‌ویژه دکتر خالد نقشبندی که با صبر و حوصله در مصاحبه‌ها شرکت نموده و ما را در تهیه و جمع‌آوری این اطلاعات یاری کرد.

۴- مراجع

- س.ع. پایتختی اسکویی، ل. طب‌چی اکبری، (۱۳۹۵)، «نقش زنان در بهبود فضای کسب‌وکار مطالعه موردی ایران و کشورهای منتخب در حال توسعه»، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، پاییز، سال چهارم، شماره ۱۵، ص ۸۳-۱۰۷.
- ح. زینتی فخرآبادی، ف. بکها، (؟)، «بررسی ظرفیت‌های توسعه کسب‌وکار خانگی در فرآیند توانمندسازی زنان روستایی».
- ح. سعدی، س. جلیلیان، ا. یعقوبی فرانی، (۱۳۹۳)، «تأثیر کسب‌وکارهای خانگی بر توانمندی اجتماعی زنان روستایی»، فصلنامه علمی پژوهشی زن و جامعه، پاییز، سال پنجم، شماره سوم.
- س. سنندجی؛ مظفریان، (۱۳۸۷)، «گیاهان دارویی و معطر منطقه سارال کردستان»، فصلنامه شناخت و کاربرد گیاهان دارویی، سال اول، شماره هفتم، ص ۱۴-۱.
- ح. صادقی، ا. برجیان، (۱۳۹۱)، «گیاهان دارویی منطقه چشمه‌انجیر شیراز»، فصلنامه پژوهش‌های علوم گیاهی، شماره ۲۵، سال هفتم، بهار، ص ۶۰-۴۲.
- ا. عالی زاد، س. بهرامی، (۱۳۹۵)، «نقش زنان روستایی در ایجاد کسب‌وکار سبز»، پژوهش‌نامه مددکاری اجتماعی، سال دوم، شماره هفتم، بهار، همایش ملی سیاست‌گذاری اجتماعی در ایران.
- ر. غلامی اوتی، ح. نازک تبار، ع. نامدار، (۱۳۸۹)، «بناگاه‌های کسب‌وکار زنان و نقش آنان بر توسعه پایدار در استان مازندران»، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال اول، شماره اول، ص ۱۵۶-۱۳۳، بهار ۱۳۸۹.
- م. ر. فیروز، س. ز. میر دیلمی، (۱۳۹۷)، «بررسی گیاه درمانی بومی و اولویت‌بندی کسب‌وکارهای مرتبط با گیاهان دارویی»، نشریه علمی پژوهشی مرتع، سال ۱۲، شماره چهارم، ص ۵۰۶-۴۹۳.

- م.ع. فیض پور، گ. صالحی فیروزآبادی، (۱۳۹۱)، «سنجش و بررسی سطح توسعه بازار کار مناطق روستایی استان‌های کشور طی برنامه چهارم توسعه، پژوهش‌های روستایی»، سال سوم، شماره سوم، ص ۸۷-۱۱۰.
- ا. کاویانی، ب. رحمانی، م. رضویان، ع. علیپور نخی، (۱۳۹۷)، «ارزیابی نقش و تاثیر توسعه فضای کسب‌وکار کارآفرینی گردشگری در جهت دستیابی به توسعه پایدار روستایی»، فصلنامه علمی پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال دهم، شماره دوم.
- ف. مؤمن‌زاده، (۱۳۹۰)، «گیاهان دارویی توسعه اکوتوریسم، همایش ملی جنگل‌های زاگرس مرکزی»، قابلیت‌ها و تنگناها، کانون همیاران طبیعت معاونت فرهنگی جهاد دانشگاهی لرستان.
- ه. مرادنژاد، ز. علیخانی، م. واحدی، (۱۳۹۶)، «شناسایی و اولویت‌بندی کسب‌وکارهای مرتبط با گیاهان دارویی در شهرستان چرداول»، ماهنامه علمی پژوهشی تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران، جلد ۳۳، شماره سدم، ص ۴۳۴-۴۲۳.
- ع.ا. میرک زاده، ک. زرافشانی، ف. کریمان، (۱۳۹۶)، «تحلیل نگرش کارشناسان در برابر مزایا و معایب کار کردن کودکان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی»، مقاله پژوهشی، شماره اول، دوره هشتم.